

“Вулгари” от Волга или гото-славяни “бугари” от Буг?

Йордан Табов
tabov@math.bas.bg

На една от първите страници на Дуклянския летопис има текст, който разказва как по времето на някакъв владетел Бладин обитатели на земите около река Волга начело със своя каган се преселили на Балканите, в земите на “Силодуксия” и Македония. В науката се приема, че това е разказ за преселване на българи от района на Волга в Мизия и в Македония. В настоящата статия са направени уточнения на текста в съответствие с издадения факсимилно от С. Миюшкович латински ръкопис, който се пази във Ватиканската библиотека, и след подробен анализ е предложена друга хипотеза: че текстът описва преселване на гото-славяни (т.е. славяни, чийто език е бил близък и до готските езици), обитавали поречието на река Буг, на Балканския полуостров, в района на Далмация и околностите ѝ – събития, станали приблизително през епохата на източно-римските императори Анастасий I, Юстин I и Юстиниан I. Вероятно славянски текст, споменаващ тези славяни като “бугари”, в смисъл че са пришълци от поречието на Западен Буг, е бил разбран – в контекста на сърбо-хърватските диалекти - от автора на Дуклянския летопис като отнасящ се за българи–вулгари и реката Волга.

В ръкописа на Дуклянския летопис има интересен детайл: името на Македония е представено с турския му вариант *Magdonia*. Това дава основание да се предполага късен произход на латинския текст на Дуклянския летопис.

§ 1. Увод

За Дуклянския летопис (по-нататък за краткост ДЛ) статията в ЛИБИ (Латински извори за българската история) т. I пише, че е “съставен първоначално вероятно на славянски език¹, датира от XII век. За неговия автор се знае само това, че е бил свещеник в сръбската област Дукля и че е живял около средата на XII век. Този летопис е бил съвсем забравен до средата на XVI в., когато Доминик Паналич намерил славянския му текст и го предал на спалатския патриций Марко Марулич. Именно Марко Марулич през 1510 г. превел хрониката на латински език. По-късно бил намерен и друг ръкопис, но не на славянски, а на латински. Този втори латински препис не завършва с 1161 г., както първият, а стига до по-късно време. Въпросът, кой от двата преписа е оригинал и кой – копие, още не е разрешен окончателно.”²

С. Миюшкович дава в друга форма някои от сведенията за историята на ДЛ. Текстът, намерен от Д. Паналич, според него е “Хърватска редакция”, докато собствено “Дуклянският летопис” е производението, запазено в латински ръкописен текст (“славянският му оригинал”, ако е имало такъв, не е достигнал до нас в нито един препис) от средата на XVII век, който се намира във Ватиканската библиотека. Въз основа на него е направено печатно издание на ДЛ през 1668 г.³ в Амстердам в труда на Й. Лучич *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelodami (apud Joannem Blaev), MDCLXVIII*. Там латинският текст на споменатия ръкопис (по-нататък ще го наричаме Ватикански ръкопис, съкратено ВР) е представен на страници 287-302 и е озаглавен *Presbyteri Diocleatis Regnum Slavorum*. Освен “Дуклянския летопис” в същия труд е включена и “Хърватската редакция” на Летописа със заглавие *Marci Maruli patritii Spalatensis Regnum Dalmatiae et Croatiae Gesta* (стр. 303-311).⁴

¹ Понастоящем преобладава друго мнение: че ДЛ е съставен на латински език, при което са използвани славянски извори.

² ЛИБИ (Латински извори за българската история) т. I с. 170.

³ За годината на това издание вж. коментара в Миюшкович, С. Летопис попа Дуклянина. Титоград, 1967. С. 11.

⁴ Миюшкович, С. Пос. съч. стр. 7-11.

Както обърна внимание Н. Драгова⁵, строго погледнато, ДЛ не е летопис в точния смисъл на тази дума. В него липсват дати, а редът в изложението понякога не отговаря на последователността на събитията. Въпреки това, съобразявайки се с традицията, тук запазваме названието “летопис”.

Литературата за ДЛ е много обширна, оценките за него както като цяло, така и за отделни сведения, са крайно противоречиви. Известен ориентир в морето от публикации и мнения може да се потърси в монографиите на Ф. Шишич⁶, В. Мошин⁷ и С. Миошкович⁸.

Поради съдържащите се в него данни за българите ДЛ е бил винаги един от важните извори за българската история. Изглежда, че косвеното му влияние за формиране на цялостния поглед на съвременната историческа наука върху далечното българско минало е било много голямо. Може би това се дължи на факта, че ДЛ (“Хърватската редакция”) е бил включен в популярния труд на М. Орбини “Царството на славяните”.

Интересуващият ни текст за “вулгарите от Волга” и “каган Борис” в Дуклянския летопис е издаван и превеждан в специализирани научни издания. Там отделни детайли от текста му са предадени в различаващи се един от друг варианти. Затова е естествено да започнем именно с преглед на най-важните му версии.

§ 2. Варианти и преводи на текста, обхванати от настоящото изследване

1) В Латински извори за българската история т. I с. 170-171. Бележките под черта са същите, които съпровождат текста в изданието ЛИБИ т. I.

Annales Anonymi de Presbyteri de Dioclea

I. Bulgarorum rex Boris terras Serborum invadit

V. - - - Praeteria regnante Vladino exit innumerabilis multitudo populorum a magno flumine Volga, a quo et nomen ceperunt; nam a Volga flumine Vulgari usque in praesentem diem vocantur. Hi cum izoribus et filiis et filiabus atque cum omni pecunia ac substantia magna nimis venerunt in Sylloduxiam provinciam. Praeerat eis quidam nomine Boris, quem lingua sua “cagan” appellabant, quod in lingua nostra resonat “imperator”, sub quo erat VIII principes, qui regnabant et iustificabant populum, quoniam multus erat nimis. Igitur impugnantes Sylloduxiam, expugnaverant eam. Inde debellando ceperunt totam Macedoniam; post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Morovlachi, hoc est Nigri Latini vocantur. Imperator (Graecorum) etiam plurima cum ies faciens bella, sedens in solio suo, nec valens in aliquot (bello) superare (eos), misit et fecit pacem cum eis et sic dimisit eos. Similiter et rex Vladinus cemens, quod maxima multitudo populi esset, cum ies fecit pacem. Caeperuntque se utrique populi valde inter se ciligere, id est Gothi, qui et Sclavi, et Vulgari, et maxime quod ambo populi gentiles essent et una lingua esset omnibus. Deinde Vulgari, iam ex omni parte secure, construxerunt sibi villas et vicos et inhabitaverunt terram, quam ceperunt, usque in praesentem diem.

Този текст следва изданието на Шишич⁹; по-нататък ще го означаваме с ЛИБИ-текст. Продължаваме с превода му на същите страници на ЛИБИ т. I.

Дуклянски летопис

I. Българският княз Борис нахлува в земите на сърбите

⁵ В личен разговор с автора.

⁶ Шишич, Ф. Летопис Попа Дуклянина. Посебна изданья САН, књига LXVII, Београд – Загреб, 1928.

⁷ Мошин, В. Летопис попа Дуклянина. Матица Хрватска, Загреб, 1950.

⁸ Миошкович, С. Пос. съч.

⁹ Шишич, Ф. Пос. съч. С. 297-298.

V. - - - През царуването на Владин¹⁰ безбройно множество народи се появили¹¹ откъм голямата река Волга¹², от която получили и името си; наистина, и до ден днешен българите се наричат така по името на реката Волга. Заедно с жените, синовете и дъщерите си, с всичките си пари и с твърде голямото си имущество те дошли в областта Силодузия¹³. Предвождал ги някой си на име Борис¹⁴, когото на своя език наричали “каган” – това на нашия език ще рече “император”. Нему били подчинени девет князе, които управлявали и раздавали правосъдие на народа, тъй като той бил твърде многоброен. И тъй те нападнали Силодузия и я завладели. После завоювали цяла Македония, а след това покорили и цялата област на латинците, които по онова време се наричали ромеи, а сега се назовават “моровласи”¹⁵, т.е. “черни латинци”. Гръцкият император¹⁶ също така дълго воювал с тях, но като си седял на трона и не бил в състояние да ги надвие нито в едно сражение, проводил пратеници и сключил мир с тях. И твърде много си заобичали помежду си двата народа, т.е. готите, наричани още славяни, и българите, и то най-вече и двата народа били езичници и говорили един и същ език. След това българите, бидейки вече в безопасност от всички страни, си построили селища и се заселили в страната, която били завладели и в която обитават и до ден днешен.

По-нататък този превод ще означаваме със съкращението ЛИБИ-превод.

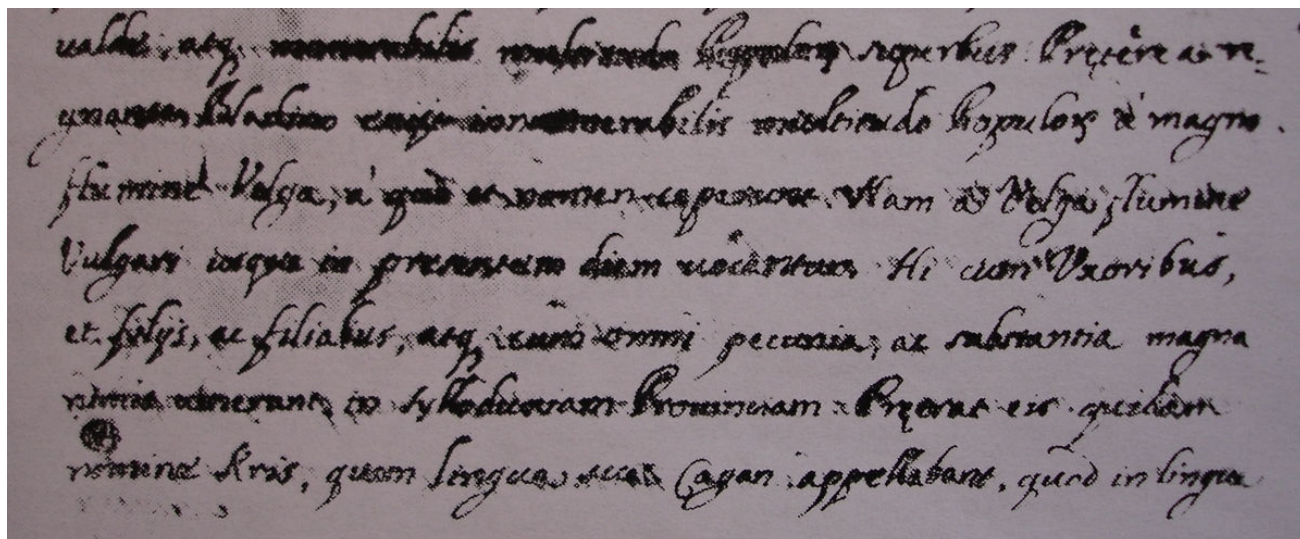

Рис. 1. Началото (първата част) на текста за вулгарите от Волга и каган Крис във ВР-текст.

¹⁰ Шишич предполага (пос. съч. стр. 425, бел. 14), че с името Владин може би е означен сръбският княз Властимир (умрял около 850 г.).

¹¹ Летописецът загатва навярно за нападението на княз Борис в земите на тримата синове на сръбския княз Властимир – Мутимир, Строимир и Гойник, които били поделени помежду си владенията на баща си след смъртта му. За тези събития вж. Златарски. История на българската държава. Т. I. Ч. 2. Стр. 9-10. Историја народа Југославије I стр. 234.

¹² Във връзка с теорията за произхода на българското народноимено от името на р. Волга вж. у Ив. Шишманов. Критически преглед на въпроса за произхода на прабългарите. СБНУНКн кн. XVI и XVII, София 1900, с. 711 и сл.

¹³ Ф. Шишич (пос. съч. стр. 424) приема, че Силодузия означава областта Мизия или пък сръбската област Шумадия.

¹⁴ Т.е. българският княз Борис (852-889).

¹⁵ За моровласите вж. у Ф. Шишич, пос. съч. стр. 425.

¹⁶ За кой византийски император в случая става дума, не може да се определи, защото, както личи от следващия текст, летописецът смесва и обърква събитията.

2) **Във Ватиканския ръкопис от средата на XVII в.** Препис на Дуклянския летопис от средата на XVII в. се пази във Ватиканската библиотека.

Разглежданият от нас текст се чете на фотографиите на рис. 1 и 2 от факсимилното издание на Летописа в монографията на С. Миюшкович¹⁷. По-нататък ще го означаваме със съкращението ВР-текст.

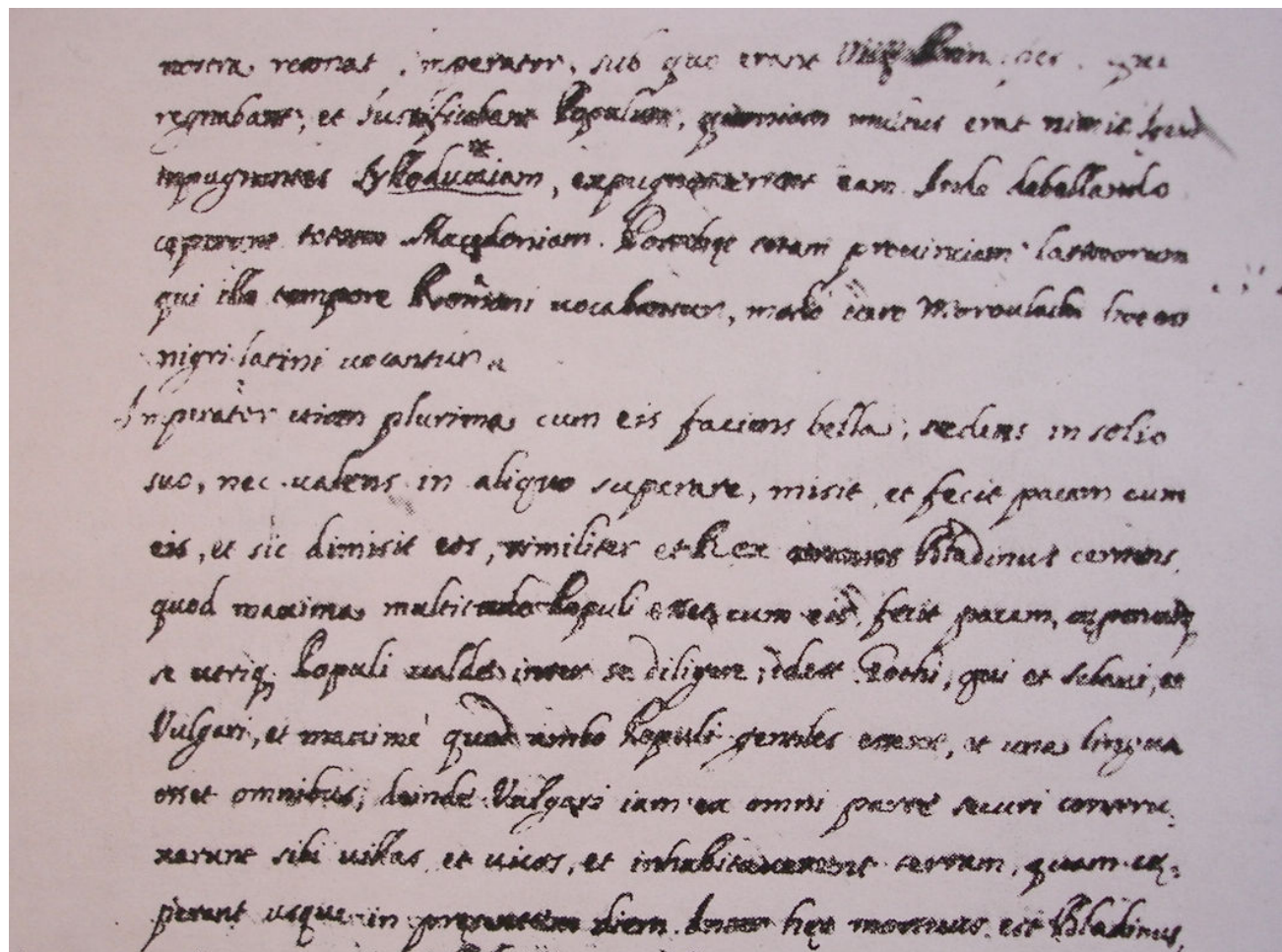

Рис. 2. Краят (втората част) на текста за вулгарите от Волга и каган Крис във ВР-текст.

3) **Сърбохърватски превод от С. Миюшкович.** Текстът се чете на фотографиите на рис. 3 и 4 от стр. 183 и 184 в монографията на С. Миюшкович¹⁸. Ще го означаваме със съкращението СХ-превод.

4) **Български превод (от 1983 г.) по италианското издание на Орбини от 1601 г.**

“Царството на славяните” от Мавро Орбини съдържа превод на Дуклянския летопис на италиански език. Откъси от него, преведени на български език, са издадени през 1983 г.¹⁹ Там на стр. 137 е представен и интересуваният ни текст, фотография на който имаме тук на рис. 5. Ще го означаваме за краткост МО-превод.

¹⁷ Миюшкович, С. Пос. съч. с. 127-128.

¹⁸ Миюшкович, С. Пос. съч. с. 183-184.

¹⁹ Мавро Орбини. Царството на славяните 1601. Наука и изкуство 1983.

назове Ратомир¹⁸, који је још од дјетињства почео да бива веома груб и обијесан. За вријеме Владинова краљевања крене се безбројно мноштво народа са велике ријеке Волге, по којој и име примише, јер се по ријеци Волги и данас називају Бугари. Ови су са женама, синовима и¹⁹ кћеркама као и са свим благом и веома великим иметком дошли у Силодуксију²⁰. На челу им стајаше неки по имену Крис²¹, кога својим језиком називаху кан, што на нашем језику гласи император, коме је било потчињено девет кнезова, који су заповиједали и судили народу, будући да је бројно био веома велик. Дакле, пошто су навалили на Силодуксију, освоје

¹⁸ У Ват. рук. стоји *Ratomirum*, што Шишић мијења у *Ratimirum*.

Рис. 1. Началото (първата част) на текста за вулгарите от Волга и каган Крис в СХ-превод.

5) Руски превод от 1722 г. по книгата «Царството на славяните» от Мавро Орбини.

Този превод не е буквален и би могъл да се счита и за преразказ. Самото произведение на Орбини - «Царството на славяните» - съдържа превод на Дуклянския летопис на италиански език, който е включен и в руското издание. Интересуваният ни текст е представен на фотографиите на рис. 6 и 7 от стр. 12 и 13 на Приложение 2 в българското издание от 1983 г. на откъси от Орбини²⁰. Ще го означаваме за краткост МО-рус.

6) Съвременен руски превод. Текстът е от Интернет-сайта “Восточная литература”²¹, раздел “Средневековые исторические источники Востока и Запада”. Ще го означаваме за краткост Рус-превод. Към него има подробни бележки под черта, които са използвани в нашия анализ по-надолу.

“V. ... Тем временем в правление Властина двинулось множество народу из мест по реке Волге, от которой они взяли имя; от имени реки Волги собственно и называются по сегодняшний день вулгарами. Они прибыли с женами, сыновьями и дочерьми и с целым богатством, и очень большим, в область Силодуксию. Во главе у них был кто-то по имени Крис, которого называли на своём языке ”каган”, что на нашем языке значит ”царь”. Под ним

²⁰ Приложение 2. Царството на славяните. Мавро Орбини. Страници от руското издание, Санкт Петербург, 1722. В: Мавро Орбини. Царството на славяните 1601. Пос. съч.

²¹ Интернет-сайт “Восточная литература”, <http://www.vostlit.info/>

је. Затим, ратујући заузму читаву Македонију, а
послије тога читаву покрајину Латина који се тада
називаху Романима, а сада, пак, Моровласима, то
јест Црним Латинима.

Цариградски цар, сједећи на свом пријестољу,
водио је против њих многе ратове, али пошто није
могао ни у једном да их савлада, упутио им је
посланике и склопио је са њима мир, и тако се
оканио од њих. Исто тако и краљ Владин, видјев-
ши да је веома велико мноштво народа, склопи са
њима мир. И оба народа, то јест Готи, који су и
Словени и Бугари, почеше се међусобно јако во-
љети, а највише због тога што су оба народа била
паганска и што им је језик био исти. Послије тога
Бугари, сада баш са свих страна сигурни, заснова-
ше села и засеоке, па настане земљу коју су за-
узели, а на којој се и данас налазе. Међутим

Рис. 4. Крај (втората част) на текста за вулгарите од Волга и каган Крис в СХ-превод.

было девять князей, которые управляли и судили народ, поскольку был он очень велик. И так, ударив на Силодуксию, взяли её. Потом, непобедимые, захватили всю Македонию, потом всю область латинов, которые в те времена звались римлянами, а теперь называются моровлахи, то есть чёрные латиняне: да даже царь [константинопольский], поскольку он вёл с ними многочисленные войны, сидя на своём престоле, но не смог их ни в едином бою победить, послал [послов] и заключил с ними мир. Оба народа очень полюбились один другому, то есть готы, а они же и славяне, и вулгары, а в основном потому, что оба народа были язычниками и был у них тот же самый язык. Вскоре вулгары, теперь будучи уже в безопасности со всех сторон, построили себе хутора и сёла и заселили занятую ими страну аж до наших дней.”²²

§ 3. Поправките във Ватиканския ръкопис

Във Ватиканския препис на Дуклянския летопис има немалък брой зачертани и поправени думи и изрази. Те вероятно отразяват в някаква степен желанието на поредния читател на ръкописа да “поправи грешки”.

²² Летопись по па Дуклянина, <http://www.vostlit.info/Texts/rus6/Dukljanin/frameset.htm>

ИСТОРИЯ НА КРАЛЕТЕ НА ДАЛМАЦИЯ И НА ДРУГИТЕ СЪСЕДНИ НА ИЛИРИК ОБЛАСТИ ОТ 495 ДО 1161

ДУКЛЯНСКИ ЛЕТОПИС

Откъси

По негово [на Вуладан]²⁵⁴ време много народи се появили откъм голямата река Волга, от която взели името си вулгари или българи, както се наричат и до днес. С жените, децата и цялото си имущество те се настанили в провинцията Силодузия.²⁵⁵ Техен вожд бил някой на име Хрис²⁵⁶, когото те на своя език наричали хаган, което при тях ще рече император. Той имал под своя власт девет князе или управители; те раздавали правосъдие на народа, който бил многоброен. След като завзели Силодузия навлезли в Македония, завладели я и стигнали до земите на латинците, наричани ромеи, сега — мавровласи, сиреч черни латини.

Докато заемал престола императорът²⁵⁷ на Константинопол дълго време воювал с тези народи, но като не успял да ги надвие по никакъв начин, най-после сключил мир с тях и ги оставил да живеят по тези места. Същото сторил и крал Вуладан, като видял, че тия народи са многолюдни и езикът им е близък до езика на неговите. Така тези народи, сиреч готи, славяни и българи, много се сблизжили едни с други най-вече за това, че те всички били езичници и че езикът им бил общ. След всичко това, чувствувайки се сигурни от всички страни, българите построили крепости и селища и започнали да обитават земята, която били завзели и която заемат до днес. Междувременно крал Вуладан умрял и го наследил синът му

Рис. 5. Текстът за вулгарите от Волга и каган Крис в МО-превод.

Поправка виждаме например на третия ред отдолу на fotografiaта на рис. 8. Звездичката с добавен текст вероятно е от Лучич, който е подготвял печатното издание на

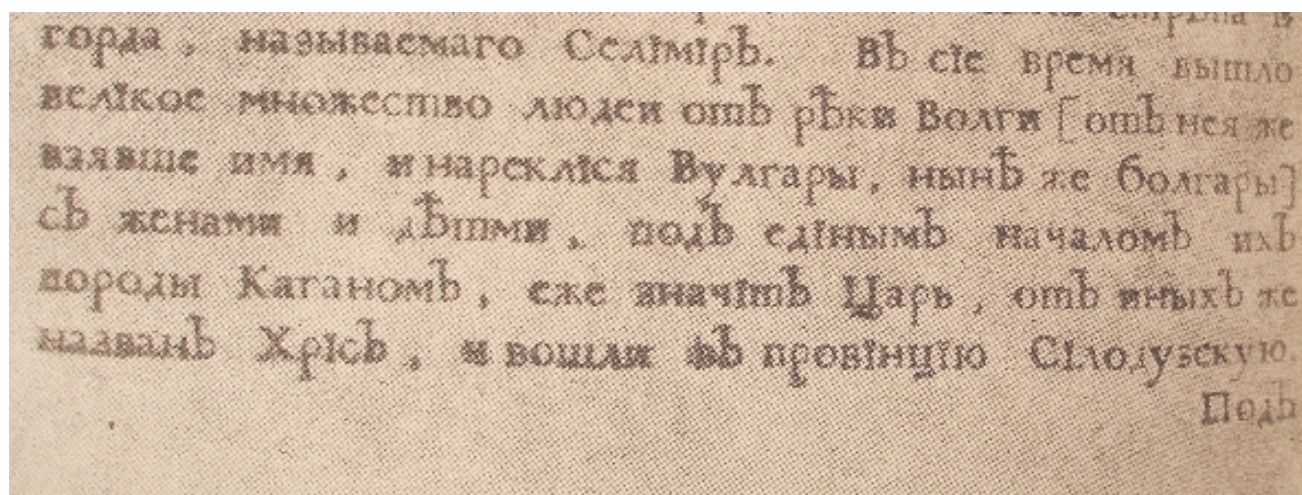

Рис. 6. Началото (първата част) на текста за вулгарите от Волга и каган Крис в МО-рус.

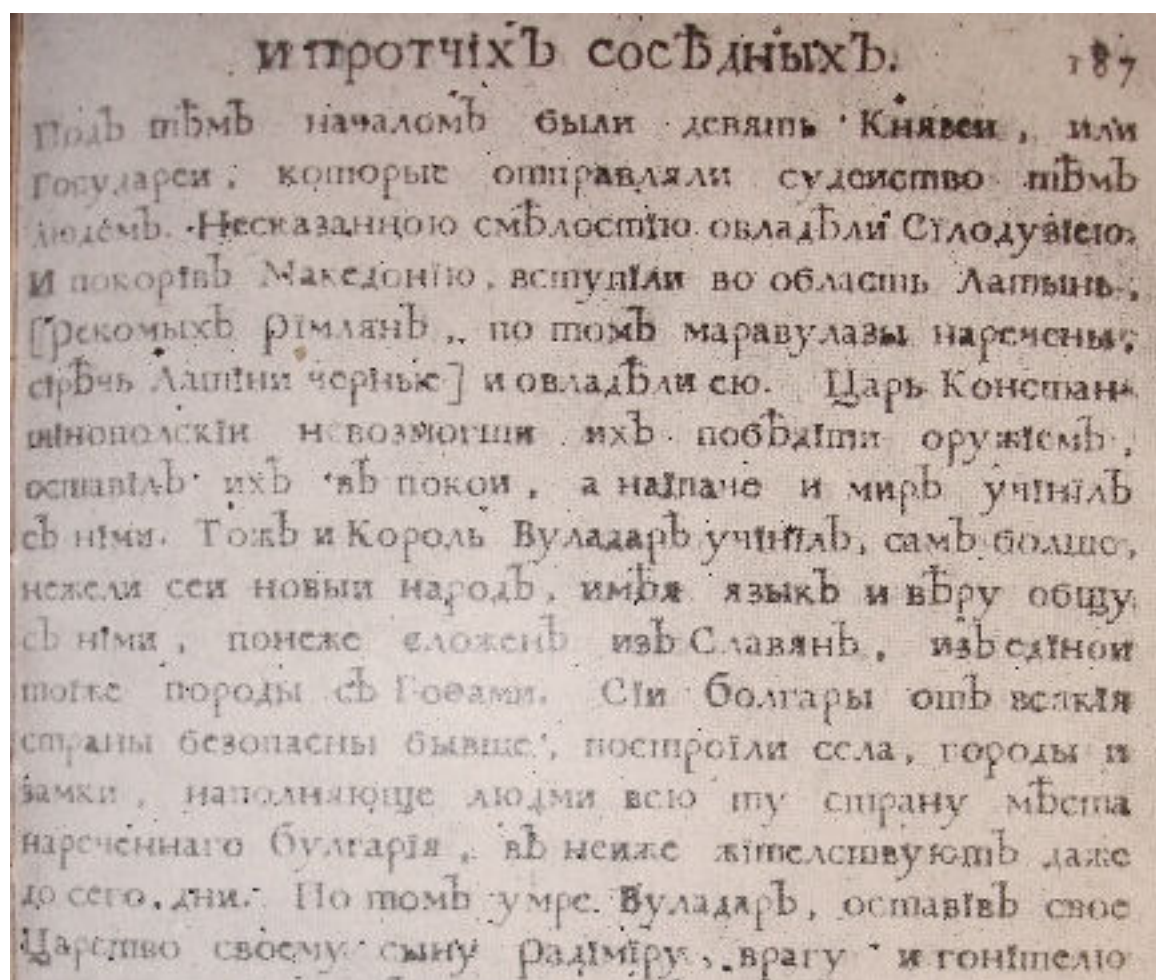

Рис. 7. Краят (втората част) на текста за вулгарите от Волга и каган Крис в МО-рус.

Летописа от 1668 г. и е съставял свой коментар в бележки под черта. Друга подобна корекция виждаме и на фотографията на рис. 9.

Тук е уместно да си припомним, че в далечното минало към грешките в ръкописите, допускани при преписване или още от самите автори, е имало общо взето конструктивно отношение. “Не кълнете, а поправяйте” е често срещан призив в старата книжнина. Въобще да се греша е човешко, така че наистина пожеланието към читателите вместо “да кълнат” чисто и просто да нанесат корекция изглежда логично.

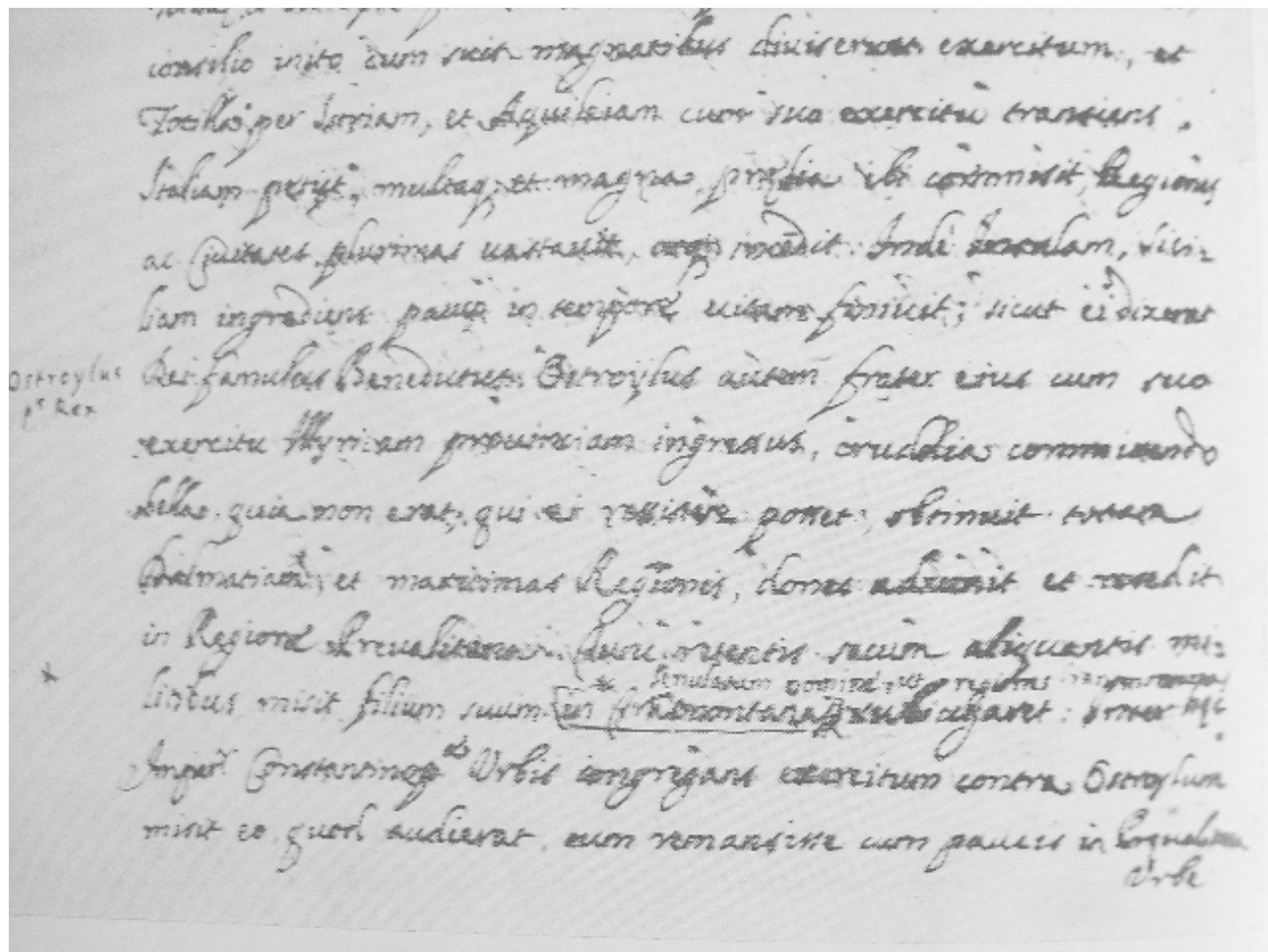

Рис. 8. Поправки във ВР-текст.

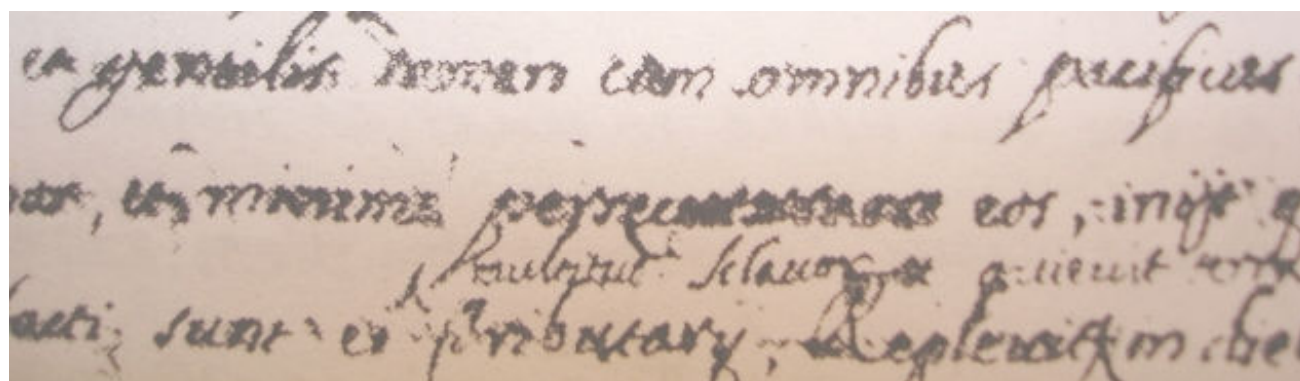

Рис. 9. Поправки във ВР-текст.

От гледна точка на настоящото изследване проблемът за поправките в ДЛ има две съставки: 1) количеството на поправките във Ватиканския ръкопис надхвърля нормалните

граница, и 2) както става ясно от изключителната със своя критичен заряд и значение монография на С. Миюшкович²³ и както ще видим по-надолу, поправките (понякога съществени!) продължават при печатните издания на текста.

Осъзнаването им води до естествения извод, че вложената в ДЛ от автора му информация в голяма степен е излизала и продължава да излиза извън представите на специалистите, желаещи да го използват като исторически извор.

Като се вземат предвид и хронологичните отклонения от визията на съвременната наука за миналото, а и някои други особености, донякъде е разбираема появата на мнения като това на С. Миюшкович, че Дуклянският летопис трябва напълно да се отхвърли като исторически извор²⁴.

Тази позиция обаче е крайна; всъщност всеки стар документ би могъл да съдържа грешки, внесени в него още от автора му, или пък появили се при преразказ или преписване. Затова би било естествено към всички документи да се подхожда критично, като се отчита възможността повече или по-малко от сведенията в тях да са в различна степен неверни.

От подобна гледна точка ще разглеждаме конкретния интересуващ ни откъс от Дуклянския летопис, като преценяваме информацията в текста без да се поддаваме на предразсъдъци и предварителни внушения и се опитаме да разберем какво е вложил в него авторът му.

§ 4. Време и място на действието

Повествованието на Дуклянския летопис започва от управлението на византийския император Анастасий и на първите няколко страници основните действащи лица са готите.

В същото време авторът, чието име е неизвестно, е “презвитер от Дукля” (Дукля е старото име на днешната Черна гора), а Ватиканският ръкопис е озаглавен “*Rerum Dalmaticarum ...*”. В съответствие с това основните събития в Летописа са съсредоточени в Далмация, Илирия, Дукля и съседните страни.

Затова е естествено в случаите, когато няма изрични указания от автора, да тръгваме преди всичко от предположението, че описваните действия се отнасят за Дукля, Далмация и околните земи, или, най-общо казано, за западните и централните части на Балканския полуостров. Разбира се, това не може да бъде универсално правило, но отклоненията от него трябва внимателно да се оглеждат и обосновават.

Първите няколко страници на Летописа са буквално “наситени” с дела на готите. Готи “присъстват” и в интересувания ни текст за “вулгарите” и техния владетел “каган Борис”, който също е в началото на Летописа, на четвъртата и петата страници на ВР²⁵. Това създава естественото впечатление, че описаните събития за “вулгарите” стават в епохата на готското присъствие на Балканите. Същото впечатление оставя и изразът “безбройно множество народи се появили откъм голямата река Волга”, защото представата за “(великото) преселение на народи” е свързана именно с нахлуването на готите и хуните на Балканския полуостров и последвалото го преселване на готите на запад, в Южна Франция и Испания.

Разбира се, теоретично има възможност текстът да се отнася за събития от по-късно време, и да е свързан с преселване на българите (макар че, както ни се представя от съвременната историческа картина на миналото, “ордата на Исперих” едва ли би могла да породи алюзия за “безбройно множество от народи”), каквото е господстващото днес в науката мнение. По-надолу ще представим малко по-подробен анализ на основанията и мотивите за подобни възгледи.

²³ Миюшкович, С. Пос. съч.

²⁴ Миюшкович, С. Пос. съч. с. 114-115.

²⁵ Миюшкович, С. Пос. съч. с. 127-128.

§ 5. Vladino

На фотографията с фрагмент от интересувания ни текст по факсимилното издание на ВР-текст (рис. 1) се вижда, че името е Bladino. Четири реда по-нагоре в ръкописа то е записано като Bladinus. Така са го прочели и Шишич, и Миюшкович²⁶. Според Шишич обаче Bladinum (в текста е Bladinus) е “неправилно”, затова той го “поправя” в изданието си на Владин²⁷. Все пак Шишич отбелязва в бележка под черта, че е направил изменение на името²⁸. Подобен коментар под черта дава и Миюшкович, който се съгласява с Шишич, че Владин е по-правилно от Бладин²⁹ (рис. 10). Такава бележка обаче липсва в изданието ЛИБИ³⁰, а това създава впечатление, че Владин е формата на името от ръкописа. Другото авторитетно българско издание – МО-превод (в “Царството на славяните”, превод от 1983 г.)³¹ – дава името във формата Вуладан³², а в коментар към него (рис. 11) твърди, че в латинския текст на Дуклянския летопис “името е Владин (Vladinus)”³³ – нещо, което се опровергава от фотографията на рис. 1. Като Владин е предадено името Bladinus и в Рус-превод. Майер обръща внимание на възможната готска (Balthwins) и германска (Baldin, Bald(w)ini) етимология на името Бладин³⁴.

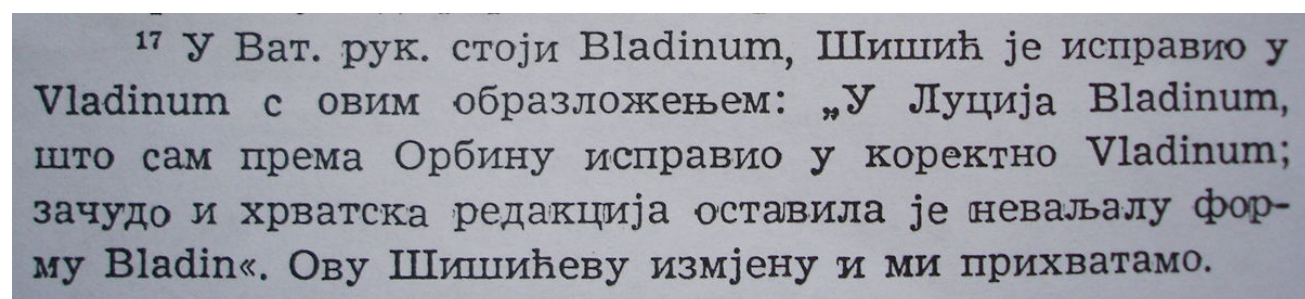

Рис. 10. Коментар на С. Миюшкович за името Бладин.

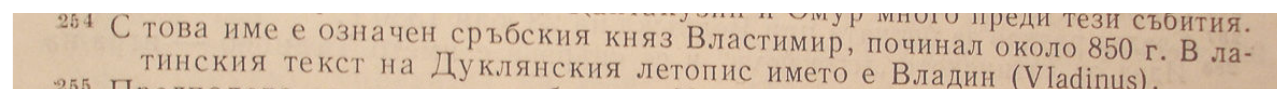

Рис. 11. Коментар към името Вуладан в МО-превод (в “Царството на славяните”, 1983 г.)³⁵.

Тези подробности изглеждат незначителни. Наистина, “границата” между Б и В в латинските текстове понякога не е отчетлива, може да се каже “размита”. Вероятно това се дължи на гръцко влияние, където Б изобщо липсва. Но по-нататък при тълкуването на името Бладин/Владин се прави още една стъпка: според бележката под черта в изданието ЛИБИ зад това име се крие сръбският владетел Властимир.

Това дава основание за подозрение, че отклонението от текста от Бладин към Владин се прави с цел да се улесни прокарването на идеята, че споменатият владетел Бладин е сръбският крал Властимир³⁶.

²⁶ Мијушкович, С. Пос. съч. с. 182.

²⁷ Мијушкович, С. Пос. съч. с. 182.

²⁸ Мијушкович, С. Пос. съч. с. 182.

²⁹ Мијушкович, С. Пос. съч. с. 182.

³⁰ Дуклянски летопис. ЛИБИ т. I с. 170.

³¹ Мавро Орбини. Пос. съч. с. 137.

³² Мавро Орбини. Пос. съч. с. 137.

³³ Мавро Орбини. Пос. съч. с. 163.

³⁴ Вж. коментара към Летопись попа Дуклянина, <http://www.vostlit.info/Texts/rus6/Dukljanin/frametext.htm>.

³⁵ Мавро Орбини. Пос. съч. с. 137.

От своя страна тази идея е елемент от “предатирането” на обсъждания текст от естественото му хронологично място, определено от самия ДЛ, в друга историческа епоха. Така или иначе, ясно е, че за аргументирането на подобно твърдение е необходимо привличането на доводи, които излизат извън рамките на самия текст и на Дукланския летопис. С други думи, ако отъждествяването на Бладин от Дуклянския Летопис с Властимир изобщо е правомерно, то не произтича пряко от текста на ДЛ, а може да има само косвен характер.

§ 6. Boris

Името на българския владетел в ЛИБИ-текст (който следва изданието на Шишич от 1928 г.) и в ЛИБИ-превод е предадено съответно като Boris и Борис (виж цитата по-горе); в сърбохърватския превод на Миюшкович³⁷ (СХ-превод) и във Ватиканския ръкопис (рис. 1) виждаме Kris; в руския превод³⁸ МО-рус е Хрис, а в Рус-превод е Крис. В бележка под черта Миюшкович пояснява³⁹, че във ВР, както и в печатното издание на Лучич от 1668 г. формата на името е Kris, а у Орбини е Chris. Според Миюшкович замяната на Крис с Борис е дело на Шишич, който е бил сигурен, че поправя “очевидна” грешка. Вижте коментара на Миюшкович на рис. 12.

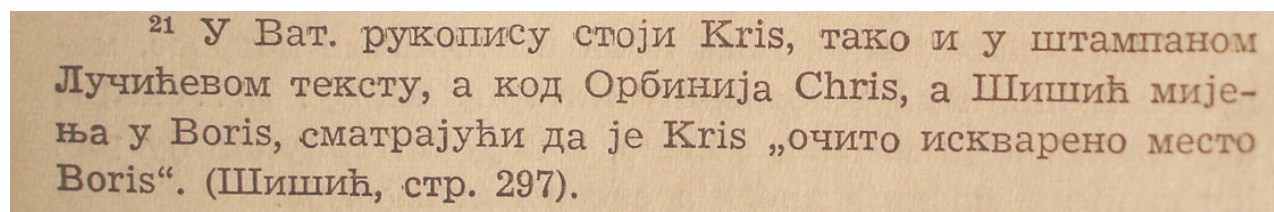

Рис. 12. Коментар на С. Миюшкович в монографията му за ДЛ. Според него замяната на Крис с Борис е дело на Шишич, който е бил сигурен, че поправя “очевидна” грешка.

При това положение името в МО-превод (българския превод по италианското издание на Орбини от 1601 г.) се оказва предадено почти правилно - Хрис⁴⁰. Коментарът към него обаче (рис. 13) ни връща към мнението на Шишич, придружено с грешното твърдение, че “така стои в латинския текст на Летописа”⁴¹ (фотографията на рис. 1 го опровергава; опровергава го и пояснението на Миюшкович, цитирано по-горе).

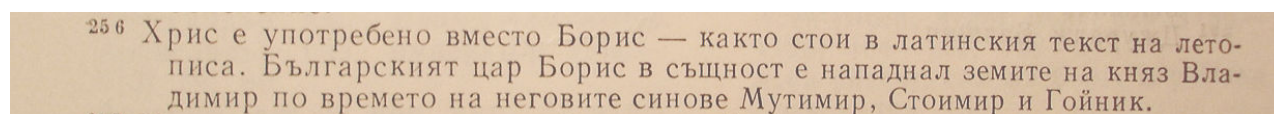

Рис. 13. Коментар към името Борис в МО-превод (българския превод по италианското издание на Орбини от 1601 г.), който ни връща към мнението на Шишич, придружено с грешното твърдение, че “така стои в латинския текст на Летописа”⁴²

³⁶ Тази идея е лансирана от Шишич (Шишич, Ф. Пос. съч. с. 425) и е възприета от повечето специалисти; отразена е и в бележка под черта в ЛИБИ-превод.

³⁷ Миюшкович, С. Пос. съч. с. 183.

³⁸ Приложение 2. Царството на славяните. Мавро Орбини. Страници от руското издание, Санкт Петербург, 1722. В: Мавро Орбини. Пос. съч.

³⁹ Миюшкович, С. Пос. съч. с. 183.

⁴⁰ Мавро Орбини. Пос. съч. с. 137.

⁴¹ Мавро Орбини. Пос. съч. с. 163.

⁴² Мавро Орбини. Пос. съч. с. 163.

И така, името в текста категорично е Крис, а не Борис. Разбира се, това не изключва напълно възможността зад името Крис да се крие Борис, но съображенията за подобен извод могат да бъдат само косвени и би трябвало да бъдат прегледани и преценени критично.

В светлината на тези констатации присъствието в **заглавие** (което липсва в оригинала) на “rex Boris” в ЛИБИ-текст и съответно на “княз Борис” в ЛИБИ-превод е заблуждаваща дезинформация, която е в разрез със съвременните научни норми.

Много е възможно името “Борис” да е вкарано в текста вместо “Крис”, за да оправдае и трактовката на “Бладин” като Властимир, защото Борис и Властимир са съвременници. Естествените, определени от самия ДЛ хронологични ориентир за управленията на Бладин и Крис са царуването на император Анастасий и готското присъствие в Римската империя. И ако искаме да се абстрахираме от тези ориентир, за имената Бладин и Крис е по-естествено да се търси съответствие в двойката Владимир – Хриз. Възможно ли е това да се е изплъзнало от вниманието на Шишич, Мошин и Миюшкович?

§ 7. Sylloduxiam provinciam

Според Шишич Sylloduxia е съвсем неразбираема дума, но без съмнение трябва да означава Мизия. Коментарът на Миюшкович препраща към мнението на Шишич, а коментарът към името Силодузия/ Sylloduxia в ЛИБИ внася малък допълнителен нюанс: че с него е наречена или Мизия, или сръбската област Шумадия.

Наред с тези две възможности има и друга, която произтича от внимателното разглеждане на имената, споменати в Летописа и свързани с описваните в нашия текст събития. Поглед към рис. 14 показва, че девет реда над началото на текста във Ватиканския ръкопис се намира името Syllimirus (увеличен фрагмент с това име е представен на рис. 15),

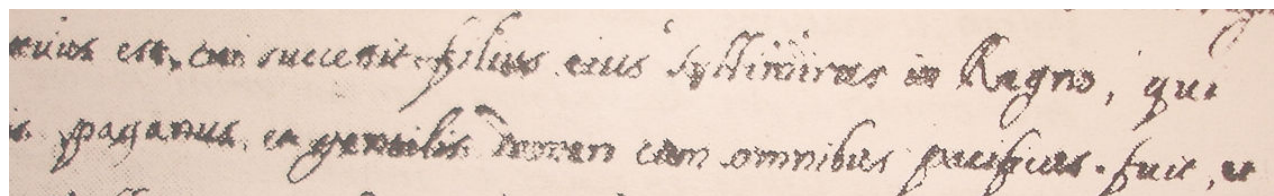

Рис. 14. Девет реда над разглеждания от нас текст във ВР, на най-горния ред на тази снимка, се вижда името Syllimirus. Фотография от ВР по монографията на С. Миюшкович.

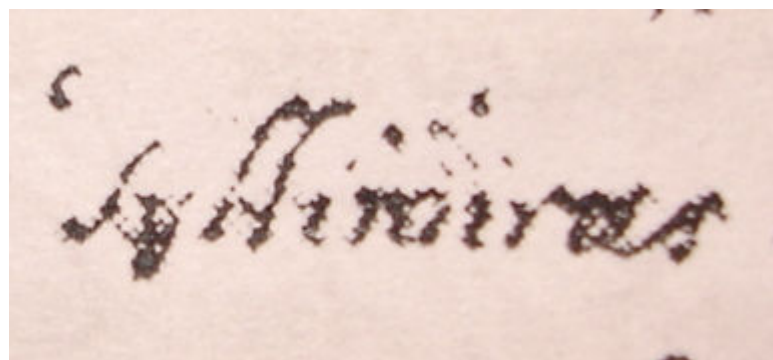
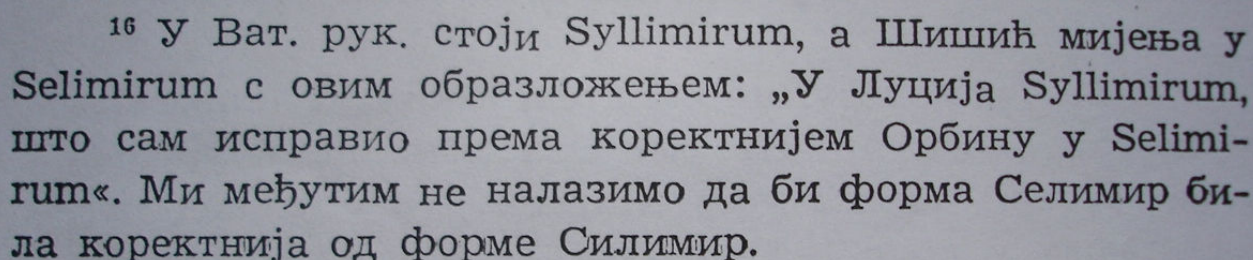

Рис. 15. Увеличен фрагмент от снимката на рис. 14 с името Syllimirus.

чиято “първа половина” – Syll – е същата, както и на Sylloduxia. Всъщност в двете имена – Sylloduxia и Syllimirus – са съставни: Syllimir(us) = Syll(i) + mir(us) Sylloduxia = Syll(o) + dux(ia). Понеже dux е средновековна владетелска титла, а “mir” е типична “наставка” във владетелските имена на династията, която е в центъра на повествованието на Летописа, хипотезата за сръзка на Sylloduxia с “владението на дука (dux) Syllimirus” изглежда логична.

В нейна подкрепа има един специфичен детайл: рядко използваната в латинския вариант на Летописа буква “у”. Тя е направила впечатление на Шишич, който в изданието на Летописа от 1928 г. я е заменил с “правилната” според него буква “е”. Миюшкович критично отбелязва, че не вижда с какво името Селимир е “по-правилно” от Силимир⁴³ (рис. 16). Дебатът “е или и” в записания с кирилица сърбохърватски превод обаче прикрива същината на идеята на Шишич: че “у” в Syllimirus е нещо много рядко, “екзотично”. Именно тази “екзотика” подчертава връзката между Syllimirus и Sylloduxia.

¹⁶ У Ват. рук. стоји Syllimirum, а Шишић мијења у Selimirum с овим образложењем: „У Луција Syllimirum, што сам исправио према коректнијем Орбину у Selimirum«. Ми међутим не налазимо да би форма Селимир била коректнија од форме Силимир.

Рис. 16. Коментар на С. Миюшкович за поправката на Орбини (възприета от Шишич), записал името Syllimir като Селимир.

§ 8. Cagan

Каган е титла, която са имали владетелите на хазарите и аварите и затова обикновено се свързва именно с тях. Но тази титла се среща нееднократно и у други народи. Например в писмо до Василий I от 871 г. Людовик II отбелязва, че титла каган имат владетелите на аварите, хазарите и норманите (“chaganum vero non praelatum Avarum, non Cazarum, aut Nortmanorum nuncipari reperimus”⁴⁴). Бертинските анали описват посещение на група “руски шведи” (Rhos... gentis esses Sueonum) от Цариград в Ингелсхайм през 839 г., които наричали своя владетел каган (rex illorum chaganus vocabulo); руският митрополит Иларион в “Слово о законе и благодати” (XI в.) нарича руските владетели св. Владимир и Ярослав Мъдри кагани; в “Слово о полку Игореве” (XII в.) също се споменава титлата каган⁴⁵.

Тази титла се среща и в българската история. “Таган” е наричан Петър Делян; кавкан е едно от знатните лица, пленени от византийската армия на император Василий II при превземането на Воден; цар Самуил е “внук” на “кавган Шишман” според Воденския надпис.

За най-голямо учудване Миюшкович в превода си е предал “каган” като “кан”⁴⁶. За разлика от “каган”, която се среща у различни народи, титлата “кан” се използва от някои съвременни историци за означаване на българските владетели. Във всички случаи тя може да се възприема само като българска. Така в дадения случай виждаме как при “редактиране” и превеждане в разглеждания от нас текст последователно се внасят характерни и типични “български елементи”, които първоначално липсват: Борис вместо Крис, Мизия вместо Силодуксия, кан вместо каган.

⁴³ Миюшкович, С. Пос. съч. с. 182.

⁴⁴ Chron. V. ed Pertz, p. 523; Вж. коментара към Летопись попа Дуклянина, <http://www.vostlit.info/Texts/rus6/Dukljanin/frameset.htm>.

⁴⁵ Вж. коментара към Летопись попа Дуклянина, <http://www.vostlit.info/Texts/rus6/Dukljanin/frameset.htm>.

⁴⁶ С. Миюшкович. Пос. съч. с. 183.

§ 9. Macedoniam

На рис. 2 (увеличен фрагмент имаме на рис. 17) личи, че в думата Macedoniam във ВР-текст там, където е мястото на буквите “с” и “е”, се вижда нещо друго: две плътно допрени една до друга букви “g”, първата от които прилича на 8, а втората е “запълнена с мастило”.

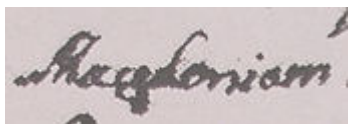

Рис. 17. Magdonia или Macedonia в текста на Ватиканския ръкопис. Фотография по монографията на С. Миюшкович.

Цялата дума би трябвало да се прочете като “Maggdoniam”. За “Magdonia” в Енциклопедията на Дидро и Даламбер четем:

“... la Macédoine est une province de la Turquie européenne ... Les Turcs appellent cette province Magdonia. Saloniki en est la capitale : c'étoit autre fois Pella où nâquirent Philippe & Alexandre.”⁴⁷

С други думи, Magdonia е турска провинция на територията на стара Македония; нейна столица е Солун, а Пела е била столица на Македония по времето на Филип и Александър.

§ 10. Gothi qui et Sclavi et Vulgari

“Готите, които са и словени и бугари”⁴⁸ – превежда този израз Миюшкович (вж. рис 4). Въпреки “общия език”, това “сближаване” на словени и българи в рамките на термина “готи” не е споделено от българския преводач, подготвил ВР-превод: за доминиращите в историческата наука възгледи “славяните” са нещо коренно различно от българите-“прабългари”.

Всъщност неслучайно готските набези и походи през III-IV век са “ядрото” на така нареченото “велико преселение на народите”, визирано още в самото начало на интересувания ни текст. Самият термин “готи” обхваща различни “племена” (народи), обединени от общ враг – Римската империя, воюващи срещу този враг, но понякога и помежду си. Най-новите изследвания на “писмения готски език”, зафиксирани в “Библията на Улфила” (Codex Argenteus), показват, че в него има славянски елементи⁴⁹. Неотдавнашната студия на А. Чилингиrow в сборника “Готи и гети”, както и останалите материали в същия сборник демонстрира убедително основанията за близост на готите и славяните (в това число и на българите)⁵⁰. Затова е естествено предположението, че сред “готските племена” е имало и съседи на “същинските готи”, чийто език е бил славянски диалект, близък и до “същинския готски”. Така изразът “готите, които са словени” в ДЛ получава едно възможно обяснение (разбира се, то е свързано с хронологичните ориентири “Анастасий” и “готи”).

С “вулгарите” обаче имаме проблем със съвсем други измерения, защото интерпретацията на анализирания от нас текст в съвременната наука приема безрезервно, че в

⁴⁷ L'Encyclopédie de Diderot & d'Alembert, © 1758. <http://diderot.alembert.free.fr/>

⁴⁸ Сръбската дума “бугари” съзнателно не оставена непереведена.

⁴⁹ Davis, G. Codex argenteus non lingua gotorum verum lingua gotica. Journal of Language and Linguistics. Vol. 1 No. 3 2002, 308-313. http://www.shakespeare.uk.net/journal/1_3/DAVIS.DOC

⁵⁰ Чилингиrow, А. Готи и гети. Ziezi ex quo vulgares, София, 2006.

него става дума за миграция на “прабългарите” начело с Исперих и заселването им по долното течение на Дунав в последната четвърт на VII в.

Според тази визия дошлите на Балканския полуостров от изток “българи”-“вulgари” са говорили език, който е съвсем различен от славянския. Показателни за преобладаващото през последните два века в науката схващане за произхода на българите са описанията в енциклопедията Паули. Изданието от 1897 г. представя мнението на Томашек, че българите са хунско племе⁵¹, чието име е от тюркско-монголски произход⁵² и произлиза от думата *bulgha-*, означаваща според него “смесвам”. Изданието от 1997 г. повтаря тезата, че българите са “племе от хунски произход”; там се предлага обяснението, че името “българи” произлиза от старотюркското “*bulyamak*”, и че означава “Mischvolk”, т.е. “смесен народ”⁵³. Други съвременни теории пренасочват вниманието към възможен ирански и памирски произход на старите “българи”. Но както “тюркските”, така и “иранските” и “памирските” версии за българските корени са в противоречие с цитирания текст от ДЛ, според който “готите”, които са “слави” и “бугари”, са имали общ език.

Затова се появява естествен въпрос: правилно ли разбираме названието “вulgари”? Кои биха могли да бъдат тези “вulgари” и от коя река “Волга” са дошли?

§ 11. Скандинавската теория за произхода на българите

“Царството на славяните” на Мавро Орбини приписва на българите произход от Скандинавия. Може би Орбини е бил донякъде повлиян и от ДЛ. Понеже готите са започнали “великото преселение на народите” от Скандинавия, то е вероятно той да си е представял, че българите са един от тези народи. Анализираният от нас текст (вж. § 2) също оставя впечатлението, че “вulgарите” са един от “безбройното множество от народи”, участвали в преселението наред с готите. При това народ, близък по език и религия с готите и/или славяните.

Опитът да се свърже името на българите с река също е логичен; нещо повече, той е разпространен на Балканите още от най-стари времена. Примери са пеоните около реката Пенеос, тимочаните около Тимок, струмяните около Струма и др.

Затова ако Волга беше на север, някъде в или около Скандинавия, тези описания на “прародината на българите” биха били правдоподобни.

Но Волга не е на север, а на изток. Освен това в далечното минало тя е била позната във Византия и на Балканите като Итил. А в същото време във “Византийската история” на Никифор Григора⁵⁴ също се твърди, че българите са дошли именно от север, от околността на **малка река Вулга**. Понеже Волга в никакъв случай не е малка река, не би било невероятно името “Вулга” да е етимологична измислица в руслото на традицията, че всеки народ е живял около река с подобно на неговото име.

Но дори името на реката да е измислица, както може би и самата река, все пак и “Хрониката” на Григора твърди, че българите са дошли от север – в унисон с това, което пише Орбини. Какво би могло да им даде основание за подобно твърдение?

⁵¹ “Bulgaroi, selten Balgares, Gesamtbezeichnung für verschiedene hunnische Stämme...” PAULYS RE V/1897.

⁵² Der zuerst im J. 481 geschichtlich bezeugte Name B. mag entweder ‘Mischling’ oder ‘Aufmischer’ bedeutet haben, von dem türkisch-mongolischen Verbaltheema *bulgha-* ‘mischen’ (3. sing. praes. *bulgha-r*, ursprünglich eine Nominalform). PAULYS RE V/1897.

⁵³ Der Neue Pauly, II/1997, кол. 839-841.

⁵⁴ Никифор Григора. В: ГИБИ т. XI. Издат. на БАН, София, 1983, с. 125-126.

§ 12. “јер се по рјечи Волги и данас називају Бугари”

- така С. Миошкович е превел изречението “nam a Volga flumine Vulgari usque in praesentem diem vocantur” (вж. рис. 3). Понеже по всяка вероятност авторът на Дуклянския летопис е “мислил” (и може би е използвал разказ) на сръбски или хърватски език, приблизително така би трябвало да е изглеждала за него етимологичната връзка на българите с Волга. Обаче да се вижда близост в думите “Бугари” и “Волга” е, меко казано, пресилено. Като вземем предвид и факта, че в далечното минало във Византия Волга е била наричана Итил, стигаме до извода, че ако името “Бугари” на българите е било извеждано от името на някоя река, то това не е била Волга, а друга река, която (в контекста на разсъжденията в § 11) се намира на север. Тогава би могло по-късно при някое преписване (или превод) името на тази река да е променено на Волга. Например при превод на латински, при което “бугари” става на “вулгари”, може да се е наложило включването на Волга, за да се запази – доколкото е възможно - приликата на имената на реката и народа.

§ 13. “Бугарите” на Цани Гинчев

В края на XIX век основоположникът на българската етнографска наука Цани Гинчев е лансирал една интересна идея за произхода на българите. Тя е изложена в писмата му до Иван Шишманов⁵⁵ и е отразена в една от статиите на последния⁵⁶.

Според Цани Гинчев българите са стари местни обитатели на източните части на Балканския полуостров, които живеят по тези земи от незапомнени времена. Но по-късно при тях са се преселили други българи, които са дошли от околностите на река Буг. И местните жители, и новодошлите според Ц. Гинчев са спадали към славянските народи, езиците им са били близки, но все пак преселниците са имали малко по-различен свой език, който са наложили за официална употреба.

И в статията на Шишманов, и в писмата на Гинчев липсват съображения и доводи в подкрепа на теорията на Гинчев. Но една хипотеза, че той е имал предвид изложеното в § 8, изглежда доста правдоподобна. Цани Гинчев е учил в Белград, така че е познавал добре особеностите на сръбското (и хърватско) название на българите; едва ли може да се съмняваме, че му е било известно до детайли и писаното за произхода на българите от Орбини и о. Паисий. В контекста на § 10 и § 11 е ясно, че Гинчев напълно логично се е насочил към реката Буг.

Но реки с име Буг в Източна Европа има две: едната – Южен Буг – се влива в Черно море между Прут и Днестър, а втората – Западен Буг – е десен приток на Висла, която се влива в Балтийско море.

От тях втората – Западен Буг – много добре се вписва в смисъла на анализирания от нас текст на ДЛ на мястото на Волга. Локализацията на изходната точка на “вулгарите” от ДЛ в поречието на Западен Буг прави естествена връзката на езика им не само с езиците на “славяните”, но и с някои от езиците на готите, защото според приведените от Шишич сведения на архидякон Тома *готите на Тотила са дошли на Балканите от земите на Тевтония и Полша* (“de partibus Teutonie et Polonie”)⁵⁷. Във връзка с това заслужава внимание хипотезата на М. Сидоров⁵⁸, че названието «джетичи» на жителите на земите на

⁵⁵ Тези писма са запазени в архива на Иван Шишманов в Централна библиотека на БАН.

⁵⁶ Шишманов, И. Тракийската теория на Цани Гинчев. В: Шишманов, И. Избрани съчинения в 3 тома. Т. 2. 1966. с. 256-269.

⁵⁷ Шишич, Ф. Пос. съч. с. 422-423; вж. коментара към Летописъ попа Дуклянина.

<http://www.vostlit.info/Texts/rus6/Dukljanin/frameset.htm> .

⁵⁸ Предложена в личен разговор с автора.

средновековната сръбска държава Зета е свързано с “гети” - един от добре известните синоними на името “готи”.

§ 14. Гото-славяните от региона на Буг

Представеният по-горе анализ на изследвания от нас текст от ДЛ дава основание за следната *хипотеза*, която представлява модификация на идеите на Цани Гинчев:

Нашият текст представлява разказ за преселване на обитавали поречието на река Буг (*която се намира в региона на Тевтония и Полша*) гото-славяни (т.е. славяни, чийто език е бил близък и до готските езици) на Балканския полуостров, в района на Далмация и околностите ѝ – събития, станали приблизително през епохата на източно-римските императори Анастасий, Юстин I и Юстиниан I. Славянски разказ, споменаващ тези славяни като “бугари”, в смисъл че са пришълци от Буг, е бил разбран – в контекста на сърбо-хърватските диалекти - от автора на ДЛ като отнасящи се за българи. От своя страна името на българите е било предадено в латинския текст с често срещаната си латинизирана форма “вулгари”, под влияние на която името на река Буг е било латинизирано като “Вулга” (както е у Никифор Григора; вж. § 11) и впоследствие поправено на “Волга”.

Естествено е да се предположи, че вероятно същата “лингвистична верига” Буг-бугари-българи-вулгари-Волга лежи в основата на версиите на Никифор Григора и Мавро Орбини за “северния”, “скандинавски” произход на българите.

§ 15. Магдония и латинският текст на ДЛ

Както се вижда на рис. 4 и 17, във Ватиканския ръкопис, писан от ръката на Й. Лучич, една от завладените от “вулгарите” начело с каган Крис земи е Магдония, турска провинция, чието латинско название е Macedonia. Едва ли е правдоподобно предположението, че Лучич при преписването е заменил Macedonia на Magdonia; за да напише Magdonia, Лучич трябва да е взел тази форма от ръкописа, който е преписвал (или превеждал).

Да допуснем, че – както са убедени мнозина учени – ДЛ е бил съставен на латински език през XII или XIII век. Тогава в него от самото начало би трябвало Македония да е била записана с традиционната, добре известно на образованите хора в западните Балкани форма на името си – Macedonia. Не се вижда разумна причина традиционната форма Macedonia по-късно при преписване да е била заменена с турската форма Magdonia, която виждаме – макар и изписана с две “g” – във Ватиканския ръкопис.

Затова изглежда логична мисълта, че още при създаването на първия латински текст на ДЛ (без значение дали това е оригиналът, създаден от ръката на Дуклянския презвитер, или по-късен превод от друг език) в него е била записана формата Magdonia, която се е запазила до Ватиканския ръкопис.

Така излиза, че латинският текст на ДЛ не може да е бил написан преди средата на XIV век; нещо повече, появата му преди 1450-1500 г. е малко вероятна.

Но подобни аргументи, макар и по-малко категорични, са валидни и за евентуален първоначален текст на славянски език.

От тези разсъждения се вижда, че проблемите, които поражда турската форма Magdonia на името на Македония във ВР, са и сериозни, и интересни. Но те излизат извън рамките на настоящото изследване.

§ 16. Благодарности

Поднасям благодарност на Н. Драгова, М. Мариянович, А. Чилингиров и М. Сидоров за предоставената ми информация и помощ при подготовката на статията.